

Prvky ľudovej architektúry dolnej Oravy

L. Korčušková, Z. Rózová: Elements of Folk Architecture of Dolná Orava Region. Život. Prostr., Vol. 42, No. 2, p. 95 – 99, 2008.

Folk architecture of Orava region in shape of wooden frame houses is very specific and important reflection of folk design. It is a result of intellect and thousand years of experience passed on from generation to generation. Our aim is to objectively analyze and subsequently value chosen wooden frame houses in the region of Dolná Orava. We concentrated on valuing accuracy of their presentation, originality and in keeping based on acceptance of characteristic components (broken gable, using of fleche, decoration of gable, completion of sustaining wall, staging of windows, using of suitable cladding) and unsuitable complementing of objects with negative and unoriginal components (chimney, hood and dormer-window).

Ludovú architektúru chápeme ako tvorivý prejav človeka, súčasť ľudovej kultúry národa. Je výsledkom umu a tisícročných skúseností prenášaných z generácie na generáciu. V jej jednoduchosti a účelnosti sú zohľadnené všetky potreby človeka, ktoré odrážajú jeho vysoké estetické cítenie a vkus.

Ludová architektúra regiónu Orava v podobe drevených zrubových domov je veľmi špecifickým a významným prejavom ľudovej tvorby. Bližším pochopením danej problematiky môžeme nadobudnúť určitý prehľad o historických hodnotách ľudového staviteľstva, a tým zabrániť, aby sa jednotlivé objekty neustrácali pre nesprávne zaobchádzanie s nimi, alebo neponechávali vplyvu času. Drevené zrubové domy predstavujú historické dedičstvo našich predkov, ktoré treba zachovať aj pre ďalšie generácie.

Charakteristika ľudovej architektúry Oravy

Napriek spoločným charakteristickým znakom je ľudová architektúra Oravy bohatá na pestrosť v tvarovom a dispozičnom riešení, ako aj v použití konštrukčných a dekoratívnych detailov (obr. 1). Podľa základných charakteristických znakov ľudovej architektúry z hľadiska územného členenia regiónov hovoríme o oblastiach: dolná Orava, horná Orava, Zamagurie a goralská oblasť. Za dolnú Oravu sa považuje územie od Kralovian a Jasenovej po Oravský Podzámok, horná Orava sa rozpína od Oravského Podzámku po Trstenú. Zamagurie siaha od Hruštína údolím Bielej Oravy a okolím Námestova (niektoré

pramene uvádzajú iné členenie – poznámka redakcie). Goralská lokalita sa nachádza v okolí Pilska, Babej hory a Západných Tatier (obr. 2). Hoci vývoj stavieb vychádzal pôvodne z jednej schémy a zrubovej techniky na širšom území, vyrástli tu pomerne svojrázne stavebné typy, ktoré sú špecifické pre jednotlivé oblasti Oravy (Krpelán, 1996).

• *Dolná Orava* sa vyznačovala ulicovou alebo radovou formou usporiadania. Drevenice zoradené vedľa seba, predĺžené o hospodárske budovy do samostatného dvora uzavretého bránou, tvorili hospodárske celky patriace obyčajne jednej rodine. Dvory, v ktorých bývalo viac rodín, alebo drevenice orientované nádvornou stenou proti sebe so spoločným dvorom, neboli uzavreté bránou. Vlastná dispozícia domu bola obyčajne štvorpriestorová. Pozostávala z prednej izby, pitvora, kuchyne a komory či zadnej izby. Vstupné dvere mali oblúkovitý alebo rovný nezdobený portál. Podmurovka bola nízka z ploských kameňov s jednoduchou podstenou. Zrub stávali z kresaného dreva, často bielený okolo okien a dverí. Podlaha bývala v dome zemitá, vymazaná hlinou. Stít domu bol lomený v polovici alebo v dolnej tretine. Jeho zvislé plochy boli obvykle kolmo alebo lúčovito zdobené, doplnené hálkou s ozdobným stĺpikom. Sedlová šindľom pokrytá strecha bývala jednoduchá, hladká, len ojedinele sa vyskytovali vikierové dymníky. Obytná časť bola spätá s hospodárskymi budovami, ktoré mali obyčajne pravouhlo postavené humno (obr. 3).

• *Hornú Oravu* môžeme podľa charakteristických znakov, hlavne podľa vnútorného členenia i von-

1. Pohľad na drevené zrubové domy charakteristické pre región Oravy umiestnené v Múzeu oravskej dediny (2007). Foto: L. Korčuškova

kajšieho usporiadania domu, ešte deliť na štyri odlišné oblasti. Ide o poriečnu časť typu potočných sídlisk, Zamagurie, goralskú časť Pilska, Babej hory a goralskú časť podhaľanskú. Dispozičné riešenie domu pripomínalo štvorpriestorové členenie – predná izba, predizba s kuchyňou a zadná izba. Hospodárske stavby ústili do úzkeho dvora s humnom postaveným priečne. Domy mali strmšie strechy so štítom lomeným v hornej tretine, zdobeným najčastejšie lúčovito. Štít bol zakončený hálkou a dreveným stĺpikom. Obloky v priečelí boli v bohatom vyrezávanom ráme. Pred domami boli malé zeleninové a kvetinové záhrady. Pôvodné otvorené ohniská sa postupne vymieňali za murované sporáky, stavali sa dvojité pece na spôsob kapličky.

• **Zamagurie** je charakteristické nápadným hruštínskym typom domu, ktorý mal dvakrát lomený štít, bránou a parkanovým plotom uzavretý dvor. Okná boli v jednoduchom ráme. Domy tu bývali dvojpriestorové a pitvor slúžil i za komoru. Domy stavané koncom 19. a začiatkom 20. storočia boli už štvorpriestorové a mali zadnú izbu. Hospodárske budovy stáli okolo štvorcového alebo obdĺžnikového dvora, na ktorom bývalo v prostriedku hnojisko. Čiastočne sa tu nachádzal aj slanický typ domu. Vyznačoval sa štítom lomeným v dolnej tretine (niekedy až nižšie), ktorý bol pri vrchu šikmo skosený a tvoril malú valbovú striešku. Štítové dosky boli preto krátke s vyrezanými vetracími otvorami obdĺžnikového tvaru alebo v tvare štvorrohej ružice, tzv. polkoňovky. V sedlovej streche bývali dva dymníky vikierovej konštrukcie. Dom stál často izolovane

od hospodárskych budov. Brvná základov boli uložené na kamennú podmurovku, ojedinele spojenú s kamennou pivnicou domu. Vnútorne členenie sa podstatnejšie nelíšilo od ostatných štvorpriestorových horooravských domov.

• **Goralská oblasť** tvorí samostatnú skupinu oravskej architektúry pre rozdielne a špecifické dispozičné riešenie vonkajšej úpravy, rozdielnu strechu a pod. Staršie, a zrejme i obydlia sociálne slabšej vrstvy obyvateľov pozostávali zvyčajne z jedného obytného priestoru, humna a stajne, spojeného spoločnou strechou, chráneného od severu tzv. jatou. Dreva základov ležali na zemi, alebo na nízkej podmurovke a drevený zrub bol viazaný z nekresanej guľatiny. Vnútorňa strana zrubu bývala vymazaná hlinou a bielená vápnom. Novšie drevenice boli už z kresaných brvien na vyššej podmurovke. Strecha týchto domov bola valbová s plnými štítmami bez lomeníc. Jedinou funkčnou ozdobou bývali dva strešné

dymníky. Humno bolo najčastejšie konštrukčne zviazané so zrubom domu a využívalo predĺženú strechu.

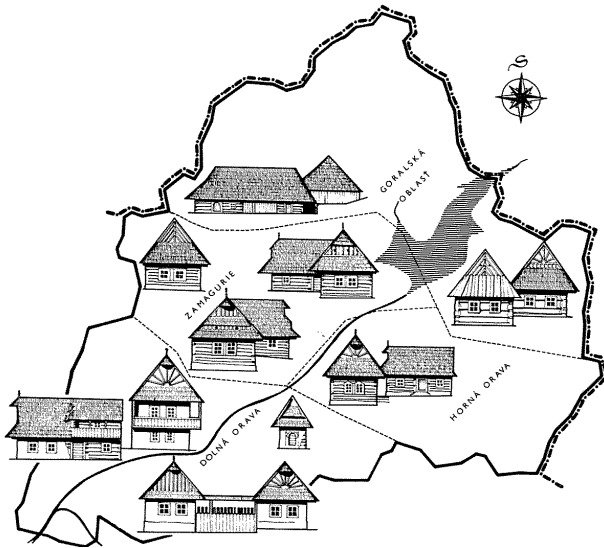
Do tejto skupiny spadá aj goralská oblasť Suchej Hory, Hladovky, Čimhovej, Vitanovej a Liesku. Ide o architektúru, ktorá má zrejme podhaľanské znaky. Predovšetkým je to zrub viazaný klinovaním z polovičných kmeňov. Zrub tvoril zvnútra i zvonku steny. Sedlová strecha, na ktorej bol šindeľ často nahradený pílenými doskami, mala predný štít lomený v polovici a hornú časť lúčovito zdobenú latkami.

Dve okná v čelnej stene neboli v obvyklom ráme, ale samostatne osadené do zrubu, doplnené odkvapovými doskami. Členenie domu bolo štvorpriestorové. Výslovne podhaľanským prvkom bola zasklená veranda, ktorá mala pristavenú sedlovú striešku s ozdobným štítom (Čaplovič, 1977).

Charakteristické prvky vybraných drevených zrubových domov

Prieskum sa uskutočnil v oblasti dolná Orava a zahŕňal 35 drevených zrubových domov. Analyzovali sa **charakteristické prvky drevených zrubových domov špecifické pre danú oblasť**:

- *charakteristika drevených zrubových domov*: presná lokalizácia objektov, ich špecifiká (výrazné a netradičné zdobenie štítu, omietnutie a obielenie objektu a pod.), technický stav,
- *lomenie štítu* – je veľmi dôležitým prvkom, na základe ktorého sa dá určiť, do ktorej oblasti daný

2. Mapa Oravy s rozlíšením typov domov tradičnej ľudovej architektúry podľa oblastí (Krpelán, 1996)

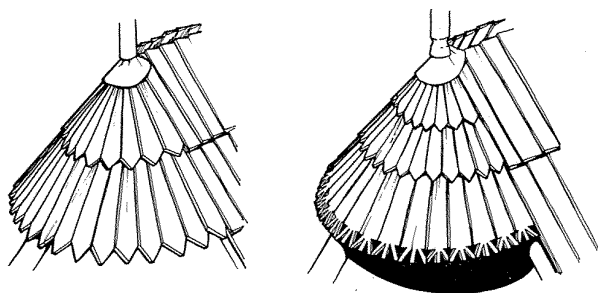
- objekt patrí; pre oblasť dolnej Oravy je charakteristický štít lomený v polovici,
- *krytina* patrí k integrujúcim zložkám architektonického výrazu; najvhodnejšou a najcharakteristickejšou krytinou používanou pri zrubových drevených domoch v celom regióne Oravy je drevený šindel, využívanie ostatných krytín, napr. plechu, azbestu a eternitu, je nevhodné a do značnej miery narúša celkový výraz objektov,
  - *hálka* – ukončovala hrebeň strechy nad dominantným štítom v tvare zvislého polkužela, prekrývala zvislú časť štítu nad otvormi rôznych symbolických tvarov v doštení, ktoré slúžili na odvetranie podkrovia; je veľmi rozšíreným prvkom striech, najmä v oblasti dolnej Oravy (obr. 4),
  - *zdobenie štítu* – drevené štíty sa zdôrazňovali drobnými architektonickými prvkami, typickými pre jednotlivé oblasti, išlo najmä o profilové lišty vytvárajúce rôzne obrazce, napr. v tvare slnka, prípadne rôzne tvarované vetracie otvory umiestnené v štíte, napr. v tvare kalicha a rôznych geometrických obrazcov, prezentujúce umelecké stvárnenie miestnymi rezbármí a zvyšujúce estetické pôsobenie celej stavby,
  - *ozdobný stĺpik* – drevený stĺpik je prvok výzdoby domu umiestnený vo vrchole strechy, odrážal umelecké schopnosti miestnych rezbárov a hrnčiarov, okrem estetickej funkcie slúžil najmä na uzatvorenie šindľovej krytiny vo vrchole kužela hálky. S používaním tohto architektonického prvku sa

3. Typický dom pre oblasť dolnej Oravy (2007). Foto: L. Korčuškova

- stretávame v celej sledovanej oblasti regiónu Oravy (obr. 5),
- *podmurovka* – predstavovala kamenný základ, na ktorý sa postavila celá hmota dreveného zrubu, bola vyhotovená z kameňov, prevažne okruhliakov, spájaných hlinenou maltou a následne omietnutá a obielená; slúžila na izoláciu dreva stien proti vlhkosti. Podmurovka, ako významný prvok ľudovej architektúry, je charakteristická pre túto oblasť,
  - *okno* – je dôležitým architektonickým prvkom vo všeobecnosti, ide o otvor v stene, ktorý slúžil na osvetlenie a vetranie vnútorného priestoru. Na dolnej Orave bývali obyčajne osadené okná do čelnej steny samostatne s väčším rozstupom (obr. 6),
  - *komín* – patrí medzi nepôvodné a nevhodné prvky drevených zrubových domov, oblasť dolnej Oravy je špecifická stavbami bez komínov. Dym sa odvádzal kochom do podstrešia. Komín nebol vyvedený nad strechu, ale bol ukončený na pôjde tzv. pieckou z plochých skál, ktorá zachytávala is-

4. Príklady nosnej konštrukcie hálky s dvojrado a trojrado šindľov (Krpelán, 1998)

kry. Preto je umiestenie komína na drevených zrubových domoch nevhodné, a výrazne narúša ich vzhľad,

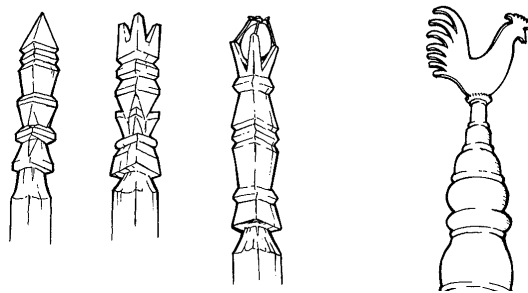
- *vikieri* – aj v tomto prípade ide o nepôvodný a nevhodný prvok. V minulosti sa podkrovné priestory objektov ľudovej architektúry – domov – nevyužívali na obytné účely, a preto nebolo potrebné používať vikieri na ich prirodzené osvetlenie a vetranie. Iba ojedinele sa využívali menšie vikierové dymníky.

Súčasný stav používania charakteristických prvkov drevených zrubových domov

Dolná Orava je významná spomínanými prvkami, ktoré možno sledovať na jednotlivých drevených zrubových domoch a na základe toho stanoviť, do akej miery sa zachovávajú pôvodné a tradičné architektonické prvky. Výsledkom prieskumu bolo zistenie, ako sú vlastníci objektov ochotní akceptovať tieto prvky. Človek si najviac zapamätá výrazné, zaujímavé prvky, ktoré uspokojia jeho estetické cítenie a vzťah ku kultúrnemu dedičstvu vytvárajúcemu charakteristický ráz prostredia.

- Na 28 drevených zrubových domoch sa nachádzalo **tradičné lomenie štítu**, ktoré v oblasti dolnej Oravy reprezentuje štít lomený v polovici. Tento prvok si zachoval pôvodné stvárnenie aj pri rekonštrukciách zrubov, ich vlastníci sa ho snažia rešpektovať. Iba 7 objektov sa vyznačovalo štítmí, ktoré vyhotovením nespádajú do tejto oblasti, či už to bolo valbové lomenie štítu, resp. lomenie v hornej tretine. V týchto prípadoch sa prejavil individuálny prístup a preberanie stvárnenia štítov z iných lokalít regiónu Oravy.

- **Pôvodná krytina** v podobe dreveného šindľa sa nachádzala iba na 7 objektoch. Je to z dôvodu jej nedostatočnej odolnosti voči poveternostným vplyvom a neuspokojivých tepelnoizolačných vlastností. Nie je zanedbateľná ani výrazná ekonomická náročnosť dreveného šindľa a jeho krátka životnosť. Vzhľadom na

5. Typy ozdobných stĺpikov, ktoré sa umiestňovali na vrchole strechy (Krpelán, 1998)

to, ľudia pri rekonštrukciách zrubov používajú modernejšie krytiny, ako je plech, pálená škridla a eternit, ktoré sú cenovo dostupnejšie v porovnaní s ich trvácnosťou. Použitie nepôvodnej krytiny mení charakter týchto objektov. Ich celkový vzhľad pôsobí neharmonicky, vrchná časť hmoty nekorešponduje so spodnou, ktorá je z dreva. Nejde len o nesúlad použitých materiálov, ale aj o nevhodné kombinovanie ľudovej a modernej architektúry.

- V 18 prípadoch, čo predstavuje polovicu zo sledovaných zrubov, sme zaznamenali **použitie hálky**. Ide o prvok, ktorý má v tejto lokalite značné estetické, ale aj účelové opodstatnenie. Na zvyšných objektoch hálka chýbala, čo priamo súviselo s použitím nepôvodného typu lomenia štítu, a tak nebolo technicky možné jej využitie. Aj použitie nepôvodnej krytiny evokovalo individuálne estetické predstavy vlastníkov domov.

- **Výrazné zdobenie štítu** sa vyskytovalo iba na 8 drevených zrubových domoch. Vhodné stvárnenie štítu zvyšuje estetické pôsobenie objektu a odráža umelecké cítenie miestnych rezbárov. Najvýraznejšie bolo zastúpené zdobenie v tvare slnka a zdobenie s využitím rôznych, aj farebných obrazcov. Až pri 27 objektoch sme zaznamenali nevýrazné, resp. žiadne zdobenie. V týchto prípadoch možno povedať, že vlastníci objektov nerešpektujú zachovávanie daného prvku, a nevnímajú ho ako dôležitý.

- V prípade 12 objektov sme zaznamenali **použitie ozdobného stĺpika**. V prevažnej miere má estetickú funkciu, ale aj praktické opodstatnenie. Jeho umiestňovanie na štítoch drevených zrubových domov bezprostredne súvisí s použitím hálky, pričom tvorí ukončenie šindľovej krytiny vo vrchole kužeľa. Pri všetkých 12 objektoch sa ozdobný stĺpik použil práve v kombinácii s hálkou. Predstava každého vlastníka o využití uvedeného okrasného prvku je predovšetkým odrazom jeho estetického cítenia, vkusu, ako aj individuálneho prístupu.

- Vhodné *vyhotovenie podmurovky* sme zistili na 21 drevených zruboch. Podmurovka má veľmi dôležitú úlohu z technického hľadiska a dotvára celkový vzhľad drevených stavieb. Patrí medzi architektonické prvky, ktoré tamojší vlastníci objektov vo výraznej miere rešpektujú a snažia sa ho zachovávať v tradičnej podobe. Pri 14 objektoch sme zaznamenali nevhodné realizovanie podmurovky, prípadne jej nepoužitie.

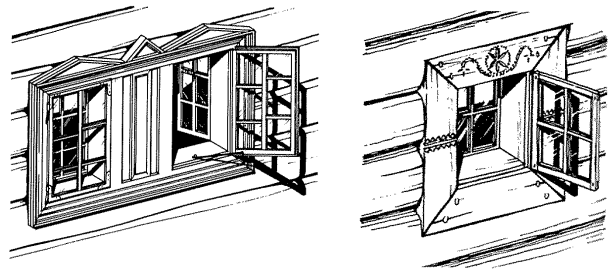
- Na 31 drevených zrubových domoch sa nachádzali nevyhovujúco osadené *okná*. Išlo o okná osadené v jednom ráme, prípadne samostatne umiestnené s väčším rozstupom rešpektujúce tradičné, pôvodné stvárnenie. Ich rámy sú v prevažnej miere jednoduché bez väčšieho zdobenia. Iba pri 4 objektoch sa vyskytovali okná, ktoré nerešpektovali danosti ľudovej architektúry. Vzhľadom na tieto zistenia môžeme konštatovať, že vhodné osadenie okien, ako jeden z prejavov ľudovej tvorby, spomedzi všetkých charakteristických prvkov ľudia najviac rešpektujú a zachovávajú v tradičnej podobe aj pri obnovách drevených zrubových domov, bez ohľadu na výdobytky doby a modernizáciu.

Používanie nepôvodných, negatívnych prvkov na drevených zrubových domoch

Zo sledovania používania nepôvodných prvkov na drevených zrubových domoch v podobe komína/dymníka a vikiera, ktoré narušajú celkové pôsobenie objektov, vyplynulo:

- *Použitie komína*. Pri 29 drevených zrubových domoch sme zaznamenali použitie komína, resp. dymníka. Uvedený prvok nepatrí k tradičným a charakteristickým v tejto oblasti. Jeho využívanie nemá z historického hľadiska opodstatnenie, pretože dym z pece sa vyvádzal do podkrovných častí domu. Aj v tomto prípade sa stretávame s modernizáciou, ktorá neprináša iba pozitíva. Vlastníci objektov v rámci zlepšenia štandardu bývania modernizujú aj systém vykurovania, čo je síce pochopiteľné, ale neberú pritom do úvahy ich tradičný ráz. Využívajú také technológie, pri ktorých treba odvieť dym nad strešnú časť v podobe komínov a dymníkov, a tým výrazne narušujú celkový vzhľad drevených zrubov a znehodnocujú ich. Uvedený prvok sa vyskytuje takmer pri všetkých objektoch, výnimku tvorí šesť zrubov, pri ktorých sme nezaznamenali jeho použitie.

- *Použitie vikiera* sme zaznamenali iba pri 6 objektoch. Išlo najmä o menšie, decentné vikiere, ktoré nenarušali celkový dojem z jednotlivých objektov. Iba v jednom prípade to boli väčšie vikiere. Umiestňovanie tohto prvku na strechách zrubu je podmienené využitím podkrovného priestoru na obytné účely a zabezpečením prirodzeného svetla. Podobne ako pri

6. Tradičné jednokrídlové a dvojkřídlové okná používané v regióne Orava (Krpelán, 1998).

predchádzajúcom prvku, aj v tomto prípade ide o zlepšovanie štandardu bývania a využitie aj tých priestorov, ktoré sa v minulosti nevyužívali.

***

Pri hodnotení používania charakteristických prvkov ľudovej architektúry sme dospeli k záveru, že najviac sa zachovalo vhodné osadenie okien, tradičné lomenie štítu a vhodná podmurovka. Menšie zastúpenie malo použitie háľky a použitia ozdobného stĺpika. Iba ojedinele sa vyskytovalo používanie výrazného zdobenia štítu a vhodnej drevenej krytiny. Poznatky a informácie pomôžu lepšie pochopiť výnimočnosť tejto lokality, a tým prispieť k jej zachovaniu, aby sa aj ďalšie generácie mohli nadchýňať jej krásou.

Práca bola vypracovaná s podporou grantového projektu VEGA 1/0059/08 Vlastnosti vybraných prvkov krajinynej štruktúry pre hodnotenie krajinného rázu.

Literatúra

- Čaplovič, P.: Čaro kresaného dreva – ľudová architektúra Oravy. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1977, 43 s.
- Krpelán, I.: Pokračovanie rodu. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Merkantil, 1996, 95 s.
- Petluš, P., Vanková, V.: Stanovenie potenciálu vizuálnej exponovanosti v procese hodnotenia krajinného rázu urbanizovanej krajiny. In: Mladí vedci 2008. Vedecké práce doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. Nitra: FPV UKF, edícia Prírodovedec č. 301, 2008, s. 357 – 362.

RNDr. Lucia Korčušková, lucia.korcuskova@eu.panasonic.com
 Prof. Ing. Zdenka Rózová, CSc., zrozova@ukf.sk
 Katedra ekológie a environmentalistiky Fakulty prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre,
 Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra